

Проблемът за пресъздаването на хумора в аудиовизуалния превод от български на руски език

Мария М. Степанова

Превод: Ива Иванова

Резюме. В статията се разглежда проблемът за пресъздаването на хумора в аудиовизуалния превод на филми и телевизионни сериали от български на руски език. Преводът на хумор в аудиовизуалните произведения на близкородствени езици представлява доста сериозен проблем, доколкото при привидното сходство и наличие на чисто лингвистични съответствия, са налице различия в особеностите на речевия узус на целевата аудитория, във възприемането на визуалните кадри, а също и в общокултурния контекст. Изучаване на преводът на смешното в близкородствени езици трябва да отчита културологичния аспект и да се базира на сходно възприемане на визуалните кадри от целевите аудитории.

Ключови думи. аудиовизуален превод; близкородствени езици; български език; руски език; пресъздаване на хумор; хумор.

В днешно време проблемът за превода на хумора в киното, в телевизионните сериали и телевизионните предавания от един език на друг е много актуален. През последните години се наблюдава увеличаване на развлекателното аудиовизуално съдържание, произвеждано в различните държави, и съответно възниква необходимост от превеждането му за аудиториите на други държави. Напоследък е очевидна тенденцията за сближаване между Русия и България, в това число и в културен аспект, и запознаването на руските зрители с българските филми и телевизионни сериали, особено в жанра на комедията и мелодрамата, би могло да послужи за укрепване на отношенията и подобряване на имиджа на България и българите в представите на руснаците.

Аудиовизуалният превод (АВП) представлява превод на вербалния компонент на видеоматериала със задължителна синхронизация на вербалните и невербалните компоненти (Matkivska 2014). Тази синхронизация се явява специфична характеристика на аудиовизуалния превод, отличаваща го от устния и от писмения поради факта, че на преводача му се налага да работи не само с текста, а и с други аспекти на аудиовизуалното

произведение. Съответно и пресъздаването на хумора в аудиовизуалните произведения има свои особености в сравнение с пресъздаването на хумора в печатния текст.

Хуморът, както е известно, е културно и езиково явление, което е национално обусловено в много голяма степен. По мнението на съвременните изследователи, чувството за хумор е неотменим атрибут на културата и функционира като механизъм за развитие на културните норми в общественото и в индивидуалното съзнание (Иванова и др. 2008). От гледна точка на когнитивната психология чувството за хумор се определя като способност на човека да разбира комичното, в това число е и вербалният хумор, основан на нееднозначността на езиковите единици. Човек трябва да е запааметил едно определено значение на думата или словосъчетанието и в същото време в процеса на възприемане на комичния текст вниманието му да се съсредоточи върху друго значение (Коншина 2006). В случая на аудиовизуалното произведение към вербалния компонент се добавя и визуалния, музикалния и т.н. и често във филмите хумористичният ефект се създава от несъответствието между вербалния и визуалния ред – ефектът на „излъганото очакване”.

Разбирането на хумора, както посочва А. А. Проскурина, зависи от три фактора: ситуацията на общуване, отправителя и получателя на съобщението. Отправителят и получателят на съобщението са „сложни променливи”, чието значение се определя от множество фактори (Проскурина 2004: 8). При разбирането на хумора се задействат три типа схеми: когнитивни, формални и емоционални. Когнитивните схеми осигуряват разбирането на значението на изказването, владееенето на формалните схеми позволява да се разпознае жанрът на хумористичния дискурс и неговата семиотика, а ефективността на емоционалните схеми означава настройване на общуването спрямо съответната ситуация. Като най-общ критерий за адекватно разбиране на хумора А. А. Проскурина посочва поведението, съответстващо на смисъла на изказването. Спрямо хумористичния акт такъв желан ефект е смехът. Дали ще бъде постигнат прагматиченият ефект от шегата, т. е. ще се породи ли смях, зависи от компетентностите на адресата, неговата психологическа нагласа, от съответствието на неговите възгледи и ценности с възгледите и ценностите на отправителя на шегата (Проскурина 2004: 9).

При превода ситуацията съществено се усложнява. Както посочва Л. И. Ихсанова, при превода на културно обусловена комична ситуация приписаните ѝ смисли в една култура могат да останат непонятни за представителите на друга култура (Ихсанова 2017). Това, което е забавно и смешно за представителите на една култура, може да не предизвиква смях у представителите на друга култура. Така една част от представителите на руската култура възприемат българския хумор като „грубоват“, „неинтелектуален“, твърде земен. Според българския изследовател М. Новков българският телевизионен хумор е „низък, груб, вулгарен“, той често е насочен към осмиване на различни видове малцинства (национални, сексуални) и политици (Новков 2008). В същото време не бива да се отрича и съществуването на напълно интелектуални и висококултурни образци на хумора в българската литература и кино. Българската смехова култура има богати традиции, които се коренят в балканския фолклор и народното творчество. Смехът още от древни времена има голямо значение за българския народ, шегите, вицете, а в днешно време и мемове са много популярни в България. На първо място по популярност сега са политическите анекдоти, следвани от битовия хумор, вицове за тъщите, пътната полиция, пияниците (Диманов 2019). Може да се отбележи, че тези теми често се разиграват и в руските вицове и мемове.

В българските филми и сериали се срещат хумористични изказвания, които не затрудняват превода на руски език и се възприемат от рускоезичната аудитория със същата реакция, както от българската аудитория. Например една от героините на сериала *„Връзки“* разказва, че филмът, в който се е снимала, бил забранен. Понеже става дума за времето на комунизма, журналистът иска да уточни по какви причини: „По политически ли причини?“ и получава отговор: „Не. По еротични“. В превода на руски език езиковата игра се запазва: „По политическим причинам? Нет, по еротическим“.

При превода на аудиовизуални материали с хумористично съдържание от български на руски език най-сложно се оказва пресъздаването на такива моменти като езиковата игра, националните реалии, алюзиите, а също и елементите на разговорна реч, характерни за българския, но отсъстващи или рядко използвани в руския език (например емоционалните междуметия или прякорите на персонажите). В редица случаи езиковата игра може да бъде преведена с помощта на подобна езикова игра на руски език, но често

това не е възможно и на преводача се налага да прибегва до различни видове замени или транскреации, до формулирането на нови изказвания на езика на превода, способни да създадат нужния хумористичен ефект.

Например в комедийния сериал *„Господин X и морето“* има сцена, в която главният герой – обаятелен мошеник, представящ се за начален учител – провежда открит урок по българска граматика, слушан от влюбените в него майки на учениците. Той разказва за членната морфема като граматическа категория, която на български език се нарича „член“. В сцената има езикова игра, свързана с прякото и преносното значение на словосъчетанието „пълн член“ (полный член) и „кратък член“ (короткий член). Дословният превод е невъзможен, защото в руската граматика няма членна морфема, думата „член“ се използва само в значението „част на изречението“ (член предложения). Налага се при превода да се създаде нова езикова игра, като се използва терминът „член предложения“ и понятията „главный член“ (главна част на изречението) и „второстепенный член“ (второстепенна част на изречението).

Във филма се среща и голямо количество безеквивалентна лексика или реалии, различни алюзии, отправящи зрителя към определени явления на националната култура, в това число и хумористични. Това могат да са препратки към вицове, исторически събития, персонажи или сюжети от фолклора, литературата или кинематографията – и тези персонажи или сюжети, добре познати на зрителите на местната култура, могат да са напълно неизвестни на зрителите в други страни. Същото се отнася и до препратките към политически събития или съвременни политически дейци: обикновеният руски зрител едва ли разбира популярните в момента в България шеги, засягащи текущата политическа ситуация в страната. В този случай на преводача се препоръчва да направи препратка към прецедентни културни феномени на езика на превода, предизвикващи аналогична емоционална реакция: усмивка или смях. Например вместо цигани като типични персонажи на българските вицове могат да се споменат чукчите като типични персонажи в съветските вицове, притежаващи сходни стереотипни характеристики.

Освен това съществуват и определени културни ограничения, определящи степента на приемливото поведение на екрана. Така българската шега, основана на играта с думите „спирка“ и „свирка“, прозвучала в телевизионния сериал *„Етажна собственост“*, най-

вероятно ще се стори неуместна и неприемлива за руския зрител, още повече че сериалът се прицелва в семейната аудитория. В този случай на преводача ще се наложи да създаде нова шега, съответстваща на контекста на показания кадър от сериала, визиращ изказването на кандидата за кмет пред гражданите.

Едно от ключовите понятия при аудиовизуалния превод е псевдоразговорността. Демонстрираната на екрана спонтанност и естественост на речта на персонажите е резултат от планираната и предварително премислена работа на създателите на филма (Banos-Pinero и др. 2009). Псевдоразговорността при превода на филма трябва да бъде предадена с помощта на съответния псевдоразговорен инструментариум на езика на превода. Този инструментариум, както посочва А. В. Козуляев, засяга фонетичното, морфологичното, лексикалното, фразеологичното, граматичното и синтактичното равнище на езика и важно за преводача е, че често не съвпада в двата езика поради различия в езиковото устройство (Козуляев 2018). В същото време трябва да се отбележи, че и близостта между езиците често предизвиква допълнителни трудности. Както показва анализът на превода от български на руски език на редица комедийни телевизионни сериали през последните години, преводачите допускат грешки, предизвикани от интерференцията между близкородствени езици. Такава интерференция може в частност да доведе до нарушаване на принципа на запазване на псевдоразговорността, характерен за аудиовизуалния дискурс.

Класически пример – преводът на традиционното българско пожелание „Наздраве!“ като „На здравье!“, когато в рускоезичната празнична култура се използват други традиционни формули. Такава грешка наблюдаваме в първата серия на българския сериал „Връзки“, където главните герои празнуват рожден ден в ресторант. Нарушаването на принципа на псевдоразговорност създава у зрителя усещане за изкуственост, неестественост на речта, което може да доведе до създаване на нежелателен комичен ефект или ефект на досада и при това да попречи на предаването на съдържащите се в оригинала смисли, включително хумористичния елемент.

Ю. Кудрявцева отбелязва присъстието в българските филми и сериали на множество характерни за българската разговорна реч елементи като емоционални частици и междуметия (*бре, бе, ма*), неформални обръщения (*нич, маце, брат, братче, братко,*

копеле и др.), прякори (Кудрявцева 2017). Неформалните обръщения имат висока честота на употреба в българската разговорна реч за разлика от руските им аналози (*чувак, пацан, братан*), които не са толкова разпространени като обръщения в руския разговорен език, затова твърде честото им повтаряне може да бъде възприето от носителите на руски език като неуместно. По тази причина е необходимо те да бъдат пропускани при превода или да бъдат заменяни от други лексикални единици. В същото време преводът на прякори обикновено не създава проблеми, защото по правило прякорите имат ясна семантична мотивация, която е и визуално отразена на екрана: например *Киро Християнина* (персонаж от българския сериал „Пътят ня честта“) подчертава своята набожност, в кадъра постоянно се вижда неговата броеница, той чете молитви и т.н. Съответно неговият прякор и на руски език може да бъде преведен като *Киро Християнин*.

Друга сложност, възникваща при превода на хумористичните аудиовизуални произведения, е пресъздаването на национални акценти. Така например „руската жена“ се явява доста типичен персонаж за българските комедии. По правило тя е активна жена на средна възраст, израсла в една от републиките на бившия Съветски Съюз, а след това омъжила се за българин и живееща в България (вж. например телевизионния сериал „Английският съсед“ или филма „Летовници“). Този комедиен персонаж се отличава с лингвистични характеристики като руски акцент и употреба на голямо количество русизми в българската реч. Предаването на тези характеристики при превода на руски език закономерно предизвиква трудности. Тук може да се предложи използването на някой регионален акцент на руския език и реч, отличаваща се с елементи на неграмотност, наличие на просторечни изрази, диалектизми.

Може да се направи изводът, че преводът на хумор в аудиовизуалните произведения на близкородствени езици представлява доста сериозен проблем, доколкото при привидното сходство и наличие на чисто лингвистични съответствия, са налице различия в особеностите на речевия узус на целевата аудитория, във възприемането на визуалните кадри, а също и в общокултурния контекст. Затова „феноменът на излъганите очаквания“ често се оказва смазан от това, че зрителят от другата култура не разбира изобщо или не разбира веднага комичните разминавания. Трябва да се отбележи, че аудиовизуалните произведения притежават свойството „поточност“, т. е. темпът на

подаване на материала (за разлика от четенето на писмен текст например или преминаването през игра) не се задава от реципиента. По тази причина при несполучливия превод може съществено да се затормози разбирането на хумора и шегата, както и внезапността и интуитивността на тяхното възприемане. Зрителят при това не преживява смешния момент така, както е планирано от създателите на произведението. Следователно преводът на смешното в близкородствени езици трябва да е предмет на отделно изучаване, което да отчита културологичния аспект и да се базира на сходно възприемане на визуалните кадри от целевите аудитории.

Литература

Диманов И. Социалната роля на сатиричната журналистика в България// Медии и обществени комуникации. Изд. УНСС; Алма комуникация. 2019, № 41.[Електронен ресурс]. URL: <http://www.media-journal.info/?p=item&aid=389>

Иванова Е. М., Ениколопов С. Н., Митина О. В. Нарушения чувства юмора при шизофрени и афективних расстройств // Вопросы психологии. 2008. №1. С. 45–57.

Ихсанова Л. И. Основные трудности перевода комического на основе аллюзий в комедийном медиадискурсе (на материале сериала “Friends” и его перевода на русский язык) // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2017. № 11-2 (77). С. 76–79.

Козуляев А. В. Понимание как составляющая процесса аудиовизуального перевода и методические инструменты обучения пониманию аудиовизуальных произведений // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Проблемы языкознания и педагогики. 2018. № 4. С. 181–199.

Конишина С. Г. Комический текст в аспекте его структурирования и понимания. Автореф. дис... канд. фил. наук. Москва, 2006.

Кудрявцева Ю. О некоторых трудностях перевода болгарских художественных фильмов на русский язык // Филологический форум: Хуманитарно списание за младински изследователи, 2017. № 5. С. 32–37.

Новков М. Особенности на националния тв хумор // Култура. № 19 (2502), 23 май 2008 [Електронен ресурс]. URL: <http://newspaper.kultura.bg/bg/article/view/14301>

Проскурина А. А. Прецедентные тексты в юмористическом дискурсе. Автореф. дис... канд. фил. наук. Самара, 2004.

García-Escribano A. B., Díaz Cintas J., Massidda S. Recent trends in translator training – audiovisual translation and applied technologies at stake // *The Interpreter and Translator Trainer*, 2018, 12:2. Pp. 254–255.

Matkivska N. Audiovisual Translation: Conception, Types, Characters' Speech and Translation Strategies Applied. – *KalbuStudijos*, № 25, 2014. Pp. 38–44.

EXPRESSING HUMOR IN AUDIOVISUAL TRANSLATION FROM BULGARIAN INTO RUSSIAN

Dr. Maria M. Stepanova

Peter the Great Saint Petersburg Polytechnic University,

Saint Petersburg, Russia

Abstract. The study considers the humour recreation for audiovisual translation of movies and TV series from Bulgarian into Russian. Translating humour in audiovisual content is a real challenge since while there are obvious linguistic similarities, the speech usage of the target audiences, the visual content perception, and the cultural background are different. Studying the translation of comical content in cognate languages should consider the cultural context and ensure an identical visual content perception by the target audience.

Key words. audiovisual translation; closely related languages; Bulgarian; Russian; recreation of humour; humour.